

ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ ΕΠΙ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΚΡΙΣΕΩΣ

ΕΚ ΤΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ*

Ποῦ ὀφείλεται ἡ μεγάλη περιπέτεια, τὴν ὁποῖαν ζῆ ὁλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης ; — Ποῦ ὀφείλεται ἡ παγκόσμιος κρίσις, ἡ ἀπότοκος τοῦ μεγάλου πολέμου, εἰς τὴν δίνην τῆς ὁποίας στροβιλιζόμεθα, σχεδὸν ἀπεγνωσμένως, ἄτομα καὶ κοινωνίαι καὶ κράτη καὶ ἔθνη καὶ ἡπειροὶ καὶ καταστάσεις ; — Εἶχεν ἐλπίσει ἡ ταλαίπωρος ἀνθρωπότης, ὅτι, μετὰ τὴν ἀφαίμαξιν, εἰς τὴν ὁποῖαν, κατὰ τὸν φοβερὸν πόλεμον τῆς προπαρελθούσης δεκαετίας, αὐθυπέβαλε τὸν ἀνήσυχον ὄργανισμὸν τῆς, θάνακτα τὴν ἀνεσίαν τῆς, τὴν ὕγιάν τῆς, τὴν ζωτικότητα καὶ τὴν εἰρήνην τῆς. Καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ἐλπίδα προσῆλθον τὰ τέκνα τῆς ἀθρόα εἰς τὴν θυσίαν τοῦ αἵματος — μὲ τὴν πίστιν, ὅτι μόνον ἐ θάνατός των θὰ ἐξησφάλιζεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὴν ζωὴν τῆς καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς. Ἀλλὰ συνέβη ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Τὴν ἐπομένην τῆς σιγῆς τῶν τηλεδύλων καὶ τῆς καταθέσεως τῶν ὄπλων, πρὶν στειρεύσουν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν πενθούτων, ἤρχισε νὰ δηλητηριάξῃ τὸν ἐξηντλημένον ὄργανισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος ἡ κρίσις — κρίσις οἰκονομικὴ, κρίσις βιομηχανικὴ, κρίσις ἐμπορικὴ, κρίσις κοινωνικὴ, κρίσις εἰς πᾶσαν τῆς ζωῆς ἐκδήλωσιν. Ἡ κρίσις αὕτη, ἐπεκτεινομένη διαρκῶς καὶ διαρκῶς εἰσδύουσα εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἐνετάθη καὶ ἐκορυφώθη καὶ ἀπομυζᾷ ἤδη τὴν λιμάδα καὶ ροφᾷ τὸ ἔναπομείναν αἷμα τῆς ταλαίπωρου ἀνθρωπότητος καὶ τὴν συμπνίγει καὶ τὴν μαραίνει καὶ τὴν ἀπειλεῖ μὲ τὸν θάνατον τῆς ἀσφυξίας, ἐνῶ ἡ ἀνθρωπότης, δεσμία, χειρονομεῖ ἀπεγνωσμένως, νοσταλγοῦσα νέους πολέμους διὰ νὰ λυτρωθῇ, ὡς ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ τῆς πιστεύει, τῶν δεσμῶν, εἰς οὓς τὴν ἐνέπλεξεν ἐ προηγούμενος πόλεμος. Καὶ ἐνῶ οἱ πάντες, ἄτομα καὶ δμάδες, ἀγωνιζόμεθα ἀντιμετωπιώμεν τὴν κρίσιν καὶ νὰ διασωθῶμεν ἀπὸ τὸν φο-

* Διάλεξις γενομένη ἐν Ἀθήναις μὲν τῇ 2 Μαΐου 1933 ἐν τῇ Μεγάλῃ Αἰθούσῃ τοῦ Φιλολογικοῦ Σολλόγου «Παρνασσός», ἐν Πειραιεὶ δὲ τῇ 4 Ἰουνίου ἴδιου ἔτους ἐν τῷ «Δημοτικῷ Θεάτρῳ» κατὰ παράκλησιν τῶν συνεργαζομένων Σωματείων : Πειραικὴ Ἐνωσις Πολυτέκνων, Ὁρθόδοξος Σύνδεσμος «Ἡ Ἀγάπη», Ἐθνικὴ Ἐνωσις «Ἑλλάς», Ὁμοσπονδία Πολυτέκνων. (Ἡ δημοστυεῖς αὐτῆς ὀφείλεται εἰς ἐπιμόνους φιλικὰς παρορμήσεις).

θερόν αὐτόν κυκλῶνα, ἀπὸ τὴν θύελλαν, ἦτις τὰ πάντα συνήρπασε καὶ τίποτε δὲν ἀφήνει εἰς τὴν θέσιν του, ἀναζητοῦμεν συγχρόνως καὶ ἐκ παραλλήλου νὰ διαγνώσωμεν τὰ αἷτια τῆς κρίσεως αὐτῆς καὶ διαρκῶς διερωτώμεθα καὶ ἐρωτῶμεν : Ποῦ ὀφείλεται αὕτη ;

Ἡ ἐπίμονος αὕτη προσπάθεια καὶ ἀναζήτησις δὲν ἔχει φιλήν θεωρητικὴν σημασίαν· οὔτε τὸν καιρὸν οὔτε τὴν διάθεσιν ἔχει ἡ ἀνθρωπότης διὰ νὰ κάμνη φιλολογίαν ἐπὶ θέματος τοσόν ζωτικῶν, τὸ ὅποτον ἔχει ἀναμοχλεύσει ὄλην τὴν ζωὴν τῆς καὶ ἀπειλεῖ ὄλην τῆς τὴν ὑπόστασιν. Ἡ ἀκοίμητος ἀρα προσπάθεια αὕτη πρὸς διάγνωσιν τῶν αἰτίων τῆς κρίσεως δὲν δύναται νὰ ἔχη ἄλλον λόγον καὶ ἄλλην πηγὴν καὶ προέλευσιν ἀπὸ τὸν πόθον πρὸς λύτρωσιν. Ἡ ἀνθρωπότης ποθεῖ νὰ λυτρωθῆ, ἀλλὰ γνωρίζει συγχρόνως, ὅτι, διὰ νὰ λυτρωθῆ, πρέπει νὰ διαγνώσῃ τὴν νόσον, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πάσχει, διότι μόνον ἡ ὀρθὴ διάγνωσις ὁδηγεῖ εἰς τὴν ὀρθὴν θεραπείαν.

Διεκλήρυσαν πολλοὶ καὶ ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ἡ κρίσις ὀφείλεται εἰς διατάραξιν καὶ μεταβολὴν ἢ ἀνατροπὴν τῶν οικονομικῶν, βιομηχανικῶν, ἐμπορικῶν, δημοσιονομικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν καὶ ἀνεζήτησαν τὰ αἷτια τῆς παγκοσμίου κρίσεως εἰς τὴν δυσανάλογον κατανομήν τοῦ χρυσοῦ, εἰς τὴν ἀνώμαλον νομισματικὴν κυκλοφορίαν, εἰς τὴν διατάραξιν τοῦ ρυθμοῦ μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως, προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, εἰς τὴν τελειοποίησιν τῶν μηχανῶν καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης ἀνεργίαν, τὴν δημιουργήσασαν πλῆθος κοινωνικῶν καὶ δημοσιονομικῶν προβλημάτων καὶ ἀνωμαλιῶν, εἰς τὴν ἀνισότητά τῶν τάξεων, εἰς τὴν πάλην κεφαλαίου καὶ ἐργασίας καὶ τὰ παρόμοια. Ὅρθως ὁμῶς παρατηρήθη ἤδη, ὅτι ταῦτα δὲν ἀποτελοῦν τὰ αἷτια τῆς νόσου, ἀλλὰ τὰ συμπτώματα αὐτῆς, τοὺς τρόπους δηλαδὴ, καθ' οὓς αὕτη ἐκδηλοῦται, καὶ ὄχι τοὺς λόγους, δι' οὓς αὕτη ὀφίσταται, ἐκδηλουμένη

διὰ τῶν συμπτωμάτων τούτων· καὶ ὅσον ἀτοπὸν εἶναι νὰ θεωρῇ τις αἷτιον ἀσθενείας τινὸς τὸν πυρετόν, χωρὶς νὰναζητῆ τοῦ πυρετοῦ τὴν προέλευσιν διὰ νὰ ὀρίσῃ τὴν θεραπείαν, ἄλλο τόσον εἶναι ἀτοπὸν νὰ θεωρῇ τις αἷτια τῆς παγκοσμίου κρίσεως τὰς ἐκδηλώσεις τῆς χωρὶς νὰ εἰσδύῃ εἰς τὰ βαθύτερα αἷτια τῆς. Ποῖα, λοιπόν, εἶναι αὐτὰ τὰ αἷτια ;

Ὅταν ἀποκλεισθοῦν ὡς αἷτια αἱ καθ' ἑλοὺς τοὺς τομεῖς τῆς ἀτομικῆς καὶ ὁμαδικῆς ζωῆς ἐκδηλώσεις τῆς παγκοσμίου κρίσεως, αἷτινες δὲν εἶναι εἰμὴ ἀναγκαῖα αὐτῆς συμπτώματα, μία τότε διάγνωσις ὑπολείπεται, μία κυρία καὶ πρωταρχικὴ αἷτια τῆς παγκοσμίου κακοδαιμονίας : ἡ ἀντιθεσις τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων πρὸς ὀρισμένας ἀρχὰς

καὶ ὀρισμένα ἀξιώματα, αἵτινες καὶ τὰ ὅποια συναποτελοῦν τὸν λεγόμενον ἠθικὸν νόμον.

Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἡ ὑγιῆς μερὶς τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ ἀριστεῖς τῶν διανοουμένων αὐτῆς, προεξαρχούσης πάντοτε τῆς Ἐκκλησίας, ἤχθησαν εἰς τὴν διάγνωσιν ταύτην, ἀναζητήσαντες τὰ αἷτια τῆς παγκοσμίου κρίσεως οὐχὶ εἰς τὰς δυσμενεῖς καὶ καταστρεπτικὰς ἐκδηλώσεις τῆς, ἀλλ' εἰς τοὺς συντελεστάς τῶν ἐκδηλώσεων τούτων, τ. ἔ. εἰς τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τὰ μέλη τῆς μεγάλης ἀνθρωπίνης οἰκογενείας. Ἐάν, κατὰ θεμελιῶδες ψυχολογικὸν ἀξίωμα, αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων, αἱ δημιουργοῦσαι τὰς καλὰς ἢ τὰς δυσμενεῖς συνθήκας τῆς ἀτομικῆς ἢ ὁμαδικῆς ζωῆς, εἶναι κατὰ πρῶτον λόγον συνέπειαι καὶ ἀπόρροιαὶ καὶ ἀνακλάσεις τοῦ ἠθικοῦ τῶν ποιοῦ, εἶναι προφανές, ὅτι τὸ ἠθικὸν αὐτὸ ποιοῦν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμάδων εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ἡ πρωταρχικὴ αἰτία τῆς εὐημερίας ἢ τῆς κακοδαιμονίας τῶν μελῶν τῆς ἀνθρωπίνης οἰκογενείας. Συνεπῶς ἡ κακοδαιμονία τῆς ἀνθρωπότητος, ἢν καλοῦμεν κρίσιν παγκόσμιον, ὀφείλεται εἰς τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, εἰς τὴν ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ νόμου. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἠθικαὶ ἀξίαι, αἱ συναποτελοῦσαι τὴν ἀξίαν καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἠθικοῦ νόμου, εἶναι σύστοιχοι καὶ ἀνάλογοι πρὸς τὰ διδάγματα τῆς θρησκείας καὶ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἀγράφου ἠθικοῦ νόμου τῆς συνειδήσεως, ἔπεται, ὅτι ἡ παγκόσμιος κρίσις, ἥτις, σχεδὸν καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν, εἶναι κρίσις τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκ μέρους τῆς ἀνθρωπότητος ὑποτίμησιν, παραγνώρισιν καὶ ἀποκλήρυσιν τῶν ὑψηλῶν καὶ αἰωνοβίων πνευματικῶν ἀξιῶν, ἐνθεν μὲν τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐτέρωθεν δὲ τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἀξιῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, ἐφ' ἧς ἐστηρίχθη καὶ ἐξ ἧς ἐγεννήθη ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός.

Ὅτι ἡ διάγνωσις αὕτη εἶναι ὀρθὴ ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς νοσταλγοῦ στροφῆς, τὴν ὅποیان κάμνει σήμερον ἡ ἀνθρωπότης πρὸς τὰς πνευματικὰς ἠθικοθρησκευτικὰς καὶ ἀνθρωπιστικὰς ταύτας ἀξίας, ἀφ' οὗ διῆλθε διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου καὶ ἀφ' οὗ ἐδοκίμασε τὰς συνεπειὰς ὄλων τῶν ἄλλων ἀξιῶν καὶ ἰδανικῶν, δι' ὧν ἐπίστευσεν, ὅτι ἠδύνατο ἀτιμωρητεῖ νὰ ὑποκαταστήσῃ τὰς αἰωνίας πνευματικὰς ἠθικοθρησκευτικὰς ἀξίας τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς κλασσικῆς, ἰδίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς, ἀρχαιότητος. Ἐκεῖ ὅπου, ἔτι πρὸ μικροῦ, ἡ ἐπιστήμη ἠρνεῖτο τὴν ὑπαρξίν Θεοῦ, ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια καὶ τολμηρότης, τελειοποιήσασα

τὰς μηχανάς, κατακτίσασα τοὺς ἀέρας, ὑποτάξασα τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως καὶ δημιουργήσασα ἀπειρίαν εὐκολιῶν διὰ τὴν ζωὴν, θεοποίησεν ἑαυτὴν, ἐπίστευσεν εἰς τὴν παντοδυναμίαν τῆς ὕλης καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς χλιδῆς καὶ περιεφρόνησε καὶ καθύβρισε τὰς πνευματικὰς ἀξίας, ἐκεῖ διεπιστώθη ἡδὴ ἡ πλήρης χρεωκοπία τῆς πίστεως εἰς τὰς ὕλικὰς αὐτὰς ἀξίας καὶ ἐκεῖ κηρύσσεται σήμερον ὑπὸ τῆς ἀποστάτιδος ἐπιστήμης ἡ νίκη τοῦ Ναζωραίου, ἡ ὑπαρξις Θεοῦ, ὁ θρίαμβος τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἰδανικῶν καὶ ἡ ἀνάγκη πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὰς αἰωνοβίους καὶ ἀκαταλύτους πνευματικὰς ἀξίας τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς. Ἡ στροφή αὕτη εἶναι ἐκδηλος, καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀναβιώσεως τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν ἐξεπορεύθη ἡδὴ ἀπὸ τῆς Δύσεως πρώτης, ἡ ὅποια εἶχε πρώτη ἀποστατήσει καὶ πρώτη εἶχεν ἀναπετάσει τὴν σημαίαν τοῦ κράτους τῆς ὕλης, τῆς βίας καὶ τῆς διαφθορᾶς. Καὶ ἡ στροφή αὕτη σημειοῦται εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς παγκοσμίου κρίσεως, ἣτις συμπίπτει πρὸς τὴν ἀκμὴν τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, καὶ ἀκούεται ὡς κήρυγμα λύτρωσεως, ἀφυπνίζον τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τοῦ ληθάργου τῶν ἐκ τῆς ὕλης ἀπολαύσεων, διὰ τῶν ὁποίων ματαίως ἐπεζήτησεν ἀνήσυχος νὰ πληρώσῃ τὸ κενὸν τῆς ψυχῆς τῆς.

Τὰ σύγχρονα ταῦτα περιστατικὰ δὲν εἶναι πρωτοφανῆ καὶ ἀγνωστα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, παρεκτός μᾶς οὐσιώδους διαφορᾶς, εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ ἐξαιρετικὴ σοβαρότης καὶ σημασία των: ὅτι οὐδέποτε ἄλλοτε ἐν τῷ παρελθόντι ἐστροβιλίσθησαν συγχρόνως καὶ κατ' ἴσον λόγον εἰς τὴν δίκην τοιαύτης κρίσεως ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ἡ σημερινὴ κρίσις τοῦτο ἔχει τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικόν, τὴν καθολικότητα—ὅτι δηλ. εἶναι παγκόσμιος. Μεμονωμένως οἱ διάφοροι λαοί, οἱ καθ' ἕκαστον τομεῖς τῆς γῆνης ἐπιφανείας ἔζησαν περιόδους κρίσεων, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὁμοίων ἢ ἀναλόγων πρὸς τὴν σημερινήν. Δὲν εἶναι ἄρα ἄνευ ἐνδιαφέροντος ἡ μελέτη τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαῶν τούτων, οἵτινες, ζήσαντες ἐν τῷ παρελθόντι παρομοίαν κρίσιν, εὐρέθησαν πρὸ τῶν αὐτῶν ἢ ἀναλόγων πρὸς τὰ σημερινὰ προβλήματα. Ἡ μελέτη τοιούτων ἀναλογιῶν δὲν εἶναι μόνον ἐνδιαφέρουσα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ διδακτικὴ διότι πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅχι μόνον πῶθεν καὶ πῶς προήλθε καὶ διεμορφώθη ἡ κρίσις τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ πῶς ἀντιμετώπισαν οὕτοι τὰ προβλήματα, τὰ ὅποια ἐδημιούργησεν εἰς αὐτοὺς ἡ κρίσις αὕτη, εἰς ποῖου δηλ. εἶδους ἀντίδρασιν κατέφυγον οἱ λαοὶ οὗτοι πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς κρίσεως καί, ἐπὶ τέλους, τι ὑπερίοχυσεν: ἡ κρίσις μὲ τὰς κατα-

στρεπτικὰς τῆς συνεπειᾶς ἢ ἡ ἀντίδρασις καὶ ἡ σωτηρία. Ἐπειδὴ δὲ τὰ κυριώτερα μέσα τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν συμφορῶν παρέσχεν ἀεῖποτε εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀτέλειαν καὶ ἀσθένειαν ἢ θρησκεία, ἐπαναφέρουσα διὰ τῶν ἠθικῶν τῆς προσταγμάτων εἰς τὴν τροχίαν τῶν ὑπερτέρων ἰδανικῶν τοὺς ἐκτροχιαζόμενους πολιτισμούς, εἶναι προφανές, ὅτι, ἂν χάριν τῆς διαφωτίσεως τοῦ σημερινοῦ φαινομένου τῆς παγκοσμίου κρίσεως, ἦναι ἀναγκαῖα ἡ μελέτη τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐπὶ μέρους λαῶν, ἐξ ἴσου ἀναγκαῖα πρὸς τοῦτο καὶ καὶ χρήσιμος καὶ διδακτικὴ εἶναι καὶ ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων τῶν λαῶν τούτων. Ἄλλως, εἶναι ἀδύνατον νὰ χωρίσωμεν τὴν μελέτην τοῦ πολιτισμοῦ ἐνὸς λαοῦ ἀπὸ τῆν μελέτην τῆς ἱστορίας τῆς θρησκείας του, ἀφ' οὗ θρησκεία ὑπάρχει ἀφ' ἧς ὑπήρξεν ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἀφ' οὗ ἡ θρησκεία, περιλαμβάνουσα τὸ σύνολον τῶν ὑπερκοσμίων καὶ, διὰ τοῦτο, αἰωνοβίων καὶ ἀκαταλύτων πνευματικῶν ἀξιών, εἶναι, διὰ τοῦτο, ἡ πρώτη καὶ κυρία ἐκφανσις τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ παντὸς λαοῦ ὑπὸ συνθήκας φυσιολογικᾶς.

Καὶ ἔντως, ἡ θρησκεία τῶν λαῶν τῆς γῆς καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ τὰ στάδια αὐτῆς, ἡ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων, τῶν Βαβυλωνίων καὶ Ἀσσυρίων, τῶν Ἑβραίων, τῶν Ἀράβων, τῶν Χεττιτῶν, τὰ θρησκευματα τῶν Ἰνδιῶν, ἡ θρησκεία τῶν Περσῶν, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων, τὰ θρησκευματα τῶν Κελτῶν, τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν Σλαύων, αἱ θρησκεῖαι τῶν Λαῶν τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς, Κινέζων καὶ Ἰαπώνων, αἱ θρησκεῖαι τῶν ἐν Ἀμερικῇ λαῶν τῆς προκολομβιανῆς ἐποχῆς, ὄλων ἐν γένει τῶν θρησκευμάτων ἡ ἱστορία εἶναι στενότατα συνυφασμένη μετὰ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαῶν τούτων. Οἱ πολιτισμοὶ αὐτῶν παρουσιάζουσι κατὰ περιόδους μεταπτώσεις τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ἐτε μὲν κατάπτωσιν καὶ παρακμῆν, ἐτε δὲ ἀναβίωσιν καὶ ἀκμῆν τοῦ θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς πίστεως εἰς τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τοῦ Παντός. Αἱ μεταπτώσεις αὗται, ἐκδηλούμεναι καὶ εἰς τὴν λατρείαν, ἔσχον ἀεῖποτε ἄμεσον τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμάδων, συνεπῶς δὲ καὶ ἐπὶ τὰς τύχας τῶν λαῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τοῦ ροιοῦ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἐξαρτῶνται καὶ, συνεπῶς, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν καὶ ἀξιωματικῶν καὶ πεποιθήσεων, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐκάστοτε ρυθμίζονται καὶ διέπονται αἱ πράξεις αὗται. Διότι ἡ ζωὴ εἶναι τὸ πεδῖον τῆς ἐκδηλώσεως τῶν ἐσωτερικῶν πεποιθήσεων καὶ, συνεπῶς, ἡ ἠθικὴ εἶναι ἡ πρακτικὴ πλευρὰ τῆς θρησκείας, τ. ἔ. ἡ ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῇ πράξει ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τῆς. Τοῦτου ἕνεκα κοινὸν φαινόμενον

εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν πολιτισμῶν καὶ τῶν θρησκευμάτων εἶναι ἢ κατὰ περιόδους ἀναζωογόνησις τοῦ πολιτισμοῦ διὰ τῆς ἀναβιώσεως τῶν θρησκευτικῶν, ἠθικῶν καὶ ἀνθρωπιστικῶν καθόλου, κατὰ τὴν εἰδικὴν ἐκάστοτε δι' ἕκαστον λαὸν ἔννοιαν, ἀξιῶν. Ἡ ἀνατοποθέτησις ἐκτροχιασμένου πολιτισμοῦ ἐπὶ τοῦ δάθρου τῶν ἀξιῶν τούτων ἔσχε πάντοτε ὡς ἐπακολούθημα τὴν ἠθικοποίησιν τῶν ἀνθρώπων καί, κατὰ συνέπειαν, τὴν εὐημερίαν τοῦ κοινωνικοῦ ἢ φυλετικοῦ συνόλου—ἐνῶ ἀντιθέτως πολιτισμοί, νομιζόμενοι ὡς προηγμένοι, ἀπλῶς καὶ μόνον διότι ἐπολλαπλασίαζον τὰς εὐκολίας τῆς ζωῆς καὶ ὑπεβόηθον τὴν ὕλικὴν εὐημερίαν τῆς ἀνθρωπίνης οἰκογενείας ἢ διότι ἔδιδον τροφήν εἰς τοὺς πόθους πρὸς ὕλικὰς ἀπολαύσεις, κατέρρευσαν ἔταν ἔχασαν τὴν ἐπαφήν των πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς, ὅταν ἐπαυσαν νάντλουν τὰ ἰδανικά των ἐκ τῆς σφαίρας τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν.

Τί ἄλλο ἂν μὴ τοῦτο μαρτυροῦν τὰ ὀνόματα: Ραμσῆς ὁ III διὰ τὸν Αἴγυπτιακὸν πολιτισμὸν—Ἀσσυρβανιπάλ καὶ Νεβουκαδρετσάρ ὁ II διὰ τὸν Ἀσσυρβαβυλωνιακὸν πολιτισμὸν—Μωϋσῆς, Ἰωσίας, προφήται καὶ Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος διὰ τὸν Ἑβραϊκὸν πολιτισμὸν—Μωάμεθ καὶ Ἄλ-Γκαζάλι διὰ τὸν Ἀραβικὸν πολιτισμὸν—Γκοτάμα Σιδδάρτα Σακυαμουίν, ὁ πρῶτος Βουδδᾶς, καὶ Ἄσκα, ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος τοῦ Βουδδῆισμοῦ, διὰ τὸν Ἰνδικὸν πολιτισμὸν—Ζαρατούστρα διὰ τὸν Ἰρανικὸν πολιτισμὸν—Πυθαγόρας, Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης, Ἀριστοτέλης, Σωκράτης, Πλάτων, Στωϊκοὶ διὰ τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν—Λαο-τσέ, Κουγκ-τσέ, Μεγκ-τσέ καὶ Μέ-τι διὰ τὸν Κινεζικὸν πολιτισμὸν, διὰ νὰ περιορισθῶ εἰς τὰ κυριώτερα παραδείγματα; Τί ἄλλο σημαίνουν τὰ ὀνόματα ταῦτα παρὰ τοὺς μεγάλους πνευματικούς ἡγέτας καὶ θρησκευτικούς ἀρχηγούς τῶν ἀρχαίων Λαῶν, οἱ ὅποιοι, δλέποντες τὸν Πολιτισμὸν τοῦ Γένους καὶ τῆς Χώρας αὐτῶν κινδυνεύοντα, προσεπάθησαν νὰ τον ἐπαναφέρουν εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐν τῇ ζωῇ ἐφαρμογὴν τῶν πατροπαραδῶτων θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν, τῶν πνευματικῶν καθόλου, ἀξιῶν; Καὶ τί μαρτυρεῖ ἡ ἱστορικὴ αὕτη προσπάθεια τῶν μεγάλων τούτων φυσιογνωμιῶν εἰμὴ τὴν πεποιθησίν των, ὅτι ἡ κακοδαιμονία τοῦ πολιτισμοῦ των καὶ τοῦ λαοῦ των ὀφείλεται εἰς τὸν ἐκτροχιασμὸν ἀπὸ τῶν ἀνωτέρων τούτων ἀξιῶν καὶ ὅτι ἐπομένως μόνον ἢ ἐπιστροφή εἰς αὐτὰς δύναται νὰ ἐγγυηθῇ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ Λαοῦ των καὶ νὰ προλάβῃ τὴν φθορὰν καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ πολιτισμοῦ των;¹

1. Προσφέρεται ἐνταῦθα τὸ συμπέρασμα μόνον ἐξ ἑκτανοῦς θρησκευτολογ-

Ἄλλὰ ποῦ εἶναι καὶ τί ἔγιναν οἱ πολιτισμοὶ οὗτοι ; Ποῦ εἶναι ὁ μακρὸς καὶ ἐξαιρετός καὶ ὀνομαστός Αἰγυπτιακὸς Πολιτισμὸς, τοῦ ὁποῖου ὁ φάρος ἐξέπεμπε τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἑλπίδος μέχρι τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Αἴμου καὶ ἀπὸ τῶν Δυτικῶν Ἀκτῶν τῆς Μεσογείου μέχρι τῶν ἀπωτάτων ὄριων τῆς Μεσοποταμίας καὶ μέχρι αὐτῶν ἔτι τῶν Ἰνδιῶν ; Ποῦ δὲ εἶναι—διὰ νὰ ἀναφέρω μόνον τοὺς σπουδαιότερους—ὁ πολὺς Ἀσσυροβαβυλωνιακὸς Πολιτισμὸς, ἡ δόξα καὶ τὸ καύχημα τῆς Χώρας τοῦ Φωτός ; Καὶ ποῦ ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀρχαῖος πολιτισμὸς, ὁ κατ' ἐξοχὴν Πολιτισμὸς τῆς Ἐργασίας, τῆς Ἀρετῆς καὶ τοῦ Πνεύματος, ὁ Ἑλληνικὸς, ὁ τὸ κράτος αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν μέχρι τῆς Βακτριανῆς διαπλώσας, ὁ καὶ μόνον διὰ τῆς ἀνταυγείας τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ αἴγλης καὶ τῆς αἴγλης τῶν αἰώνιων του πνευματικῶν καὶ ἀνθρωπιστικῶν ἀξιῶν συγκρατῶν καὶ στηριζῶν καὶ ἐμπνέων ὅ,τι ἀπέμεινεν ὀρθὸν ἀπὸ τὸν σύγχρονον πολιτισμὸν μας ; Ποῦ δὲ εἶναι καὶ ὁ κατακυριεύσας τὸν κόσμον πολιτισμὸς ἐκεῖνος τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐπιβολῆς, ὁ πολὺς Ρωμαϊκὸς πολιτισμὸς ;

Ποῦ εἶναι σήμερον οἱ πολιτισμοὶ οὗτοι ; Εἰς ποίας χώρας ζοῦν καὶ κρατοῦν καὶ ἀκμάζουσιν ; Ποῦ εἶναι αἱ χώραι αὐταί, ποῦ τοῦ σημερινοῦ Χάρτου ἐπὶ τῆς Ὑδρογείου ; — Ματαίως θὰ τὰς ἀναζητήσητε ! Ἄλλοι Λαοὶ καὶ ἄλλαι Χώραι καὶ ἄλλοι πολιτισμοὶ ὑπάρχουσιν σήμερον ἐπὶ τῶν ἐρείπιων των. Τί ἔγιναν λοιπὸν ἐκεῖνοι οἱ παλαιοὶ καὶ μεγάλοι καὶ δυνατοὶ καὶ ἔνδοξοι, οἱ κραταῖοι καὶ φωτεινοὶ καὶ ἐξαιρετοὶ πολιτισμοὶ καὶ Λαοὶ ; — Κατεστράφησαν, ἀπαντᾷ ἐπιτήμιος ἡ Ἱστορία. Ἡ ἐξωτερικὴ των αἴγλη καὶ γοητεία καὶ ἐπιβολὴ καὶ δεσποτεία κατέρρευσε καὶ ἠφανίσθη, διότι ἐσωτερικῶς ἔπασχον, ἐνόσουν. Δὲν ἀνέπνεε πλέον ὁ ὄργανισμὸς των τὸ δευγόνον τῶν θρησκευτικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἠθικῶν ἀξιωμάτων. Ὁ σάραξ τῆς ἀποσυνθέσεως κατέτρωγε τοὺς ἰστούς τοῦ ὄργανισμοῦ των. Οἱ πνευματικοὶ των ἠγέται ἐγκαίρως ἐσημάναι τὸν κίνδυνον καὶ προεῖπον τὰς συνεπείας, ἀλλ' εἰς μάτην ! Καὶ ἐπῆλθεν ἡ σῆψις καὶ ἀποσύνθεσις τῶν ἐνδόξων αὐτῶν πολιτισμῶν καὶ δὲν κατάρθωσε νὰ συγκρατήσῃ αὐτοὺς καὶ νὰ σώσῃ τοὺς Λαοὺς των οὔτε δύναμις οὔτε πλοῦτος οὔτε τῶν ὀπλων ἢ βία οὔτε τῶν λεγεῶνων τὸ κράτος.

Δὲν ἐπιτρέπει ὁ χρόνος νὰ ἐπεκταθῶ εἰς ἀποδείξεις ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ ὅλων τῶν λαῶν, τοὺς ὁποῖους ἀνέφερα οὔτε ν' ἀντικῆς ἐργασίας μου ἐπὶ τοῦ θέματος, ἐκτεινομένης ἐφ' ὅλης τῆς Ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων.

τλήσω τὰ παραδείγματα μου ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων ὄλων τῶν λαῶν τούτων. Θὰ περιορισθῶ κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην εἰς τὸν πολιτισμὸν τῶν ἀρχαίων Ἑβραίων καί, μόνην πηγὴν τῆς μελέτης μου ἔχων τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς τελευταῖα πορίσματα τῆς συγχρόνου Ἐπιστήμης τῆς Ἑβραϊκῆς Βίβλου, θὰ παρουσιάσω συντομώτατα τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ των καὶ τῆς ἐθνικῆς των οἰκονομίας, θὰ δώσω ὅσον τὸ δυνατόν σαφεστέραν εἰκόνα τῆς οἰκονομικῆς καὶ ἠθικῆς κρίσεως, εἰς τὴν ὁποίαν περιήλθεν ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἀρχαίων Ἑβραίων, διὰ νὰ καταδειχθῇ πῶς ἐμόλυνε καὶ ὑπέσκαφε καὶ διέβρωσε καὶ ἀποσυνέθεσεν, εἰς αὐτὴν τὴν ἀκμὴν του, ἓνα πολιτισμὸν ἐξαιρετὸν καὶ κοσμοῖστορικόν, ἢ ἀπομάκρυνσις τοῦ Λαοῦ ἀπὸ τῆς θρησκείας τῶν Πατέρων του, ἢ παραβίασις τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἢ διαφθορὰ τῶν χαρακτήρων καὶ ἡ ἔκλυσις τῶν ἠθῶν—πῶς ἐξεδηλώθη ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῆς κρίσις εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ ὄλου Λαοῦ καὶ πόσον δίκαιον εἶχον οἱ πνευματικοὶ των ἠγέται καὶ θρησκευτικοὶ των κήρυκες, οἱ προφήται, ὅταν ὡς μόνην δυνατόν λύτρωσιν ἀπὸ τῆς κρίσεως ἐθεώρουν τὴν ἀναδίωξιν τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιών καὶ τὴν ἀναπροσαρμογὴν τῶν συγχρόνων μεταβλητῶν βιοτικῶν συνθηκῶν πρὸς τὰς ἀναλλοιώτους πνευματικὰς ἀξίας, τὰς ἀπορροεύσας ἀπὸ τῆς θρησκείας.

* Αἱ προϋποθέσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἠδύνατο νὰ ἐμφανισθῇ καὶ ἐξελιχθῇ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἐθνικὴ οἰκονομία ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς των εἰς τὴν Παλαιστίνην. Οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης Χαναναῖοι ἦσαν λαὸς γεωργικὸς καὶ ἐμπορικὸς· διετέλουν εἰς ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Φοινίκης, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν λοιπῶν χωρῶν τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ κύριον δὲ εἶδος τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου ἦσαν τὰ ἀφθονα γεωργικὰ προϊόντα τῆς χώρας· διότι καὶ ἡ σύστασις τοῦ ἐδάφους καὶ τὸ κλίμα ἦσαν εὐνοϊκώτατοι ὄροι πρὸς γεωργικὴν ἐκμετάλλευσιν. Τὴν γεωργίαν λοιπὸν εὐρὸν ἐν Παλαιστίνῃ ἀνεπτυγμένην οἱ Ἑβραῖοι ὅτε εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν ὡς κατακτηταί. Ἐξ ἄλλου δὲ αὐτοὺς ἀπετέλει παράδοσιν ἢ κτηνοτροφία, τὴν ὁποίαν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἶχον ἀσκήσει οἱ πατέρες των ἐν Αἰγύπτῳ καὶ καθ' ἕλλην τὴν διάρκειαν τῆς μακρᾶς πορείας πρὸς τὴν γῆν Χαναάν. Εὐδόητον, ὅτι ἡ κρᾶσις τῶν πληθυσμῶν ἐπέφερε καὶ κρᾶσιν τῶν πολιτισμῶν, εἰς τὸν

*) Τὰ ἐπόμενα μέχρι τῶν περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἰησοῦ λεγομένων ἀποτελοῦσιν ἐπιτομωτάτην περίληψιν εἰδικῆς πραγματείας μου ἐπὶ τοῦ δημοσιονομικοῦ βίου τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν αἰτίων τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς κρίσεως, ἣτις ἐπληξε τὸν ἀρχαῖον ἑβραϊκὸν πολιτισμὸν.

νέον δὲ τοῦτον μικτὸν πολιτισμὸν ἐκυριάρχησεν ὁ ἐμπορικὸς παράγων, ὅστις ἐχαρακτήριζε τὸν προηγμένον πολιτισμὸν τῶν Χαναναίων. Οἱ κατακτηταὶ Ἑβραῖοι ὑπέστησαν τόσον ἰσχυρὰν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς κατακτηθείσης χώρας, ὥστε δὲν ἐβράδυναν νὰ καταστοῦν λαὸς ἐμπορικὸς καὶ νὰ ἐμφανίσουν μάλιστα ἔκτοτε ἐξαιρετὸν ἐμπορικὴν ἰδιοφυΐαν, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ σήμερον τόσον διακρίνονται μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς γῆς, καὶ αὐτῶν τῶν ἐμπορικωτέρων.

Κατ' ἀρχὰς περιώρισαν οἱ Ἑβραῖοι τὸ ἐμπόριόν των εἰς τὰ ὅρια τῆς χώρας των. Ὡς ἀξίωμα τῆς ἐθνικῆς των οἰκονομίας ἔθεσαν τὴν αὐτάρκειαν, ὀρμώμενοι ἀπὸ τῆς ὀρθῆς ἀρχῆς, ὅτι μόνον εἰς τὴν αὐτάρκειαν στηρίζεται ἀσφαλῶς ἡ οἰκονομικὴ ἀνεξαρτησία ἐνὸς λαοῦ, ἀνευ τῆς ὁποίας δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ λαϊκὴ εὐημερία. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνεξαρτησία καὶ ἡ αὐτάρκεια ἐξασφαλίζει εἰς τοὺς λαοὺς τὴν αὐτοτέλειάν των, κατὰ συνέπειαν δὲ καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἐθνικοῦ των ἐγωΐσμοῦ. Διὰ τοῦτο ἐνέτειναν οἱ Ἑβραῖοι τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἐδάφους καὶ προήγαγον τὴν γεωργίαν, μετ' αὐτῆς δὲ προήγετο ὁσημέραι ἐν Παλαιστίνῃ τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον τῶν γεωργικῶν προϊόντων τῆς χώρας. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἠδύνησαν σημαντικῶς αἱ ἐτήσιαι θρησκευτικαὶ συγκεντρώσεις τῶν Ἑβραίων ἀπὸ πάσης χώρας εἰς τὴν Παλαιστίνην χάριν τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων θρησκευτικῶν των ἑορτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Νόμος ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς μακρόθεν ἐρχομένους προσκυνητὰς ν' ἀγοράζωσιν ἐπὶ τόπου τὰς νενομισμένας θυσίας, προσελάμβανον αἱ συγκεντρώσεις αὗται τὸν γνωστὸν καὶ εἰς ἡμᾶς χαρακτῆρα τῶν θρησκευτικῶν ἐμποροπανηγύρεων, αἱ ὁποῖαι καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον προσφέρουν ἀρίστas εὐκαιρίας ἐξαιρετικῆς καταναλώσεως καὶ τὸ ἐμπορικὸν καθόλου πνεῦμα προάγουν. Τοῦτο συνέβη καὶ μὲ τὸ ἑβραϊκὸν ἐμπόριον τῶν γεωργικῶν προϊόντων τῆς Παλαιστίνης, τὸ ὁποῖον, διαρκῶς ἐντεινόμενον, ἤρχισε νὰ στρέφῃ τὴν προσοχὴν του καὶ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἀγορὰς καταναλώσεως. Ἡ στροφὴ αὕτη, συμπίπτουσα πρὸς τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς βασιλείας ἐν Παλαιστίνῃ, ἐνεφάνισε διὰ πρώτην φορὰν δημοσιονομικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα μὲγάλως ἐπηρέασαν καὶ τὰς συνθήκας τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ καὶ τὰς καθόλου τύχας τῆς χώρας.

Ἡ βασιλεία τοῦ Σαοὺλ διέρρευσεν εἰς διαρκεῖς πολέμους κατὰ τῶν γειτόνων ὁ πρῶτος αὐτὸς βασιλεὺς διετέλεσε, σχεδὸν ἀποκλειστικῶς, στρατιώτης, μείνας κατὰ τὰ ἄλλα πιστὸς εἰς τὴν ἀπλότητα τῶν βιοτικῶν συνθηκῶν τῆς χώρας. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ, τοῦ διαδόχου του, καὶ

ἐξῆς διαμορφοῦνται νέαι δημοσιονομικαὶ συνθήκαι, αἱ ἔποιοι προήγαγον μὲν τὸν πολιτισμὸν τῆς χώρας, ἀλλὰ συγχρόνως ἐξέτρεψαν τὸν λαὸν τῆς ἀπὸ τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν του παραδόσεών. Ὁ πολιτισμὸς ἐγένετο οὕτω φορεὺς ἠθικῆς καταπτώσεως καὶ κοινωνικῆς ἀποσυνθέσεως. Ἄς παρακολουθήσωμεν μετὰ κινήματογραφικῆς ταχύτητος τὰς φάσεις τῆς νέας ταύτης ἐξελιξέως.

Διὰ τῶν εὐτυχῶν πολέμων τοῦ Δαυὶδ ἤνοιξαν αἱ πρὸς τὴν Δαμασκὸν ἀφ' ἑνός, αἱ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἀφ' ἑτέρου ἀρτηριακαὶ ὁδοί, αἱ ὅποιοι ἔσφυζον εἰς ἐμπορικὴν κίνησιν. Τὸ ἐμπόριον προήγαγον καὶ αἱ μετὰ τοῦ Βασιλέως τῆς Φοινίκης συναφθεῖσαι πάγια ἐμπορικαὶ σχέσεις. Ἄλλ' ὁ κύριος παράγων τῆς διαμορφώσεως νέας ἐν Παλαιστίνῃ καταστάσεως ὑπῆρξε ἡ ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ κτισθεῖσα, ἔδρα δὲ τοῦ Βασιλέως καὶ πρωτεύουσα τοῦ Κράτους κατασταθεῖσα Ἱερουσαλήμ. Τὰ οἰκοδομικὰ ὑλικά, τοὺς ἀρχιτέκτονας καὶ τοὺς οἰκοδόμους διέθεσεν ἡ Φοινίκη, ἀντισταγαγοῦσα ἔκ Παλαιστίνης γεωργικὰ προϊόντα — διότι, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, τὸ ἐμπόριον ἦτο ἀκόμη ἀνταλλακτικόν. Οἱ μὲν Ἑβραῖοι ἐξώφλουν τοὺς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ λογαριασμοὺς τῶν μὲ προϊόντα τῆς χώρας των, ἐξαιρετον οἶνον, ἐξαιρετον ἔλαιον, τὸ περιφημον βάλαμον, τὸ ὅποῖον ἦτο βασιλικὸν μονοπώλιον, ἰδίᾳ δὲ γεωργικὰ καὶ κτηνοτροφικὰ προϊόντα, οἱ δὲ Φοινίκες ἀντέπεμπον εἰς Παλαιστίνην προϊόντα τῆς βιομηχανίας των, μέταλλα πολύτιμα ἢ καὶ τεχνίτας καὶ οἰκοδόμους μετὰ τῶν ἀπαραιτήτων ὑλικῶν διὰ τὰ βασιλικὰ καὶ δημόσια κτίρια. Διὰ τὴν πρραγίωγὴν τοῦ τε ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου σπουδαιοτάτη ἦτο ἡ θέσις τῆς πόλεως Δαυὶδ. Εἰς αὐτὴν κατέληγον καὶ ἐξ αὐτῆς ἤρχιζον πάσαι αἱ ἐμπορικαὶ ὁδοί, αἱ διανύμεναι ὑπὸ παραβανίων δι' αὐτῆς διήρχοντο καὶ αἱ ἐμπορικαὶ ὁδοὶ ἀπὸ Φοινίκης πρὸς Ἰδουμαίαν καὶ Ἐρυθρὰν Θάλασσαν ἀφ' ἑνός, ἀπὸ Αἰγύπτου διὰ τῆς Ὑπεριόρδανίας πρὸς τὸν Εὐφράτην ἀφ' ἑτέρου. Τοιοῦτοτρόπως κατέστη ἡ Ἱερουσαλήμ καὶ ἐμπορικὴ μητρόπολις τῆς Χώρας, κέντρον μεσογειακοῦ ἐμπορίου σπουδαιοτάτων. Ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς διαρκῶς ἠῤῥεξε, συνηῤῥεξε, κατὰ συνέπειαν, μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ κατανάλωσις ὄχι μόνον γεωργικῶν εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ εἰδῶν πολυτελείας, τὰ ἔποια διέθετε τὸ ἐμπόριον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως καὶ εἰς τὸ στρατιωτικὸν του περιβάλλον.

Ἄλλ' ἀσύγκριτος ὑπῆρξεν ἡ ἀνθῆσις τοῦ ἐβραϊκοῦ ἐμπορίου ἐπὶ Σολομῶντος. Ὁ βασιλεὺς οὗτος δὲν ἐπεδόθη εἰς κατακτήσεις, ἀλλ' ἐστράφη κυρίως πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ Κράτους, πρὸς τὰ ἔργα τῆς εἰ-

ρήνης. Ἐπεδίωξε νὰ ὀργανώσῃ τὸ Κράτος του, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐν αὐτῷ τάξιν καὶ πειθαρχίαν καὶ νὰ προαγάγῃ τὴν καθόλου ζωὴν τῆς χώρας. Ἐνίσχυσε τὴν γεωργίαν, τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὰς βιοτεχνικὰς ἐπιδόσεις, ἐπεδαφίλευσεν εἰς τοὺς ἀγρότας τὴν εὐμένειαν τῆς Διοικήσεως καὶ κατέστησε τὰς πλουτοπαραγωγικὰς δυνάμεις τῆς χώρας θεραπαινίδας τοῦ ἐμπορίου. Συνῆψεν ἐμπορικὰς συμβάσεις μετὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς Φοινίκης, Δαμασκοῦ καὶ Αἰγύπτου, ἀνemieχθή δὲ καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὸ ἐμπόριον, χάριν πλουτισμοῦ. Ἀπέστειλε τ. ἔ. εἰς Αἴγυπτον ἐμπόρους, ὅπως ἀγοράσωσιν ἵππους διὰ λογαριασμόν του εἴτε πρὸς ἴδιαν του χρῆσιν εἴτε διὰ τὴν εἰς ξένους βασιλεῖς μεταπώλησιν, τὸ δὲ ἐμπόριον τοῦτο τῶν Αἰγυπτιακῶν ἀρμάτων κατέστη βασιλικὸν μονοπώλιον, πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ὁποῖου συνήφθη κανονιστικὴ σύμβασις μετὰ τοῦ συγγενικοῦ οἴκου τοῦ Φαραώ. Διὰ τὴν αὐτὴν κυρίως προωρίζοντο καὶ τὰ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσαγόμενα εἶδη πολυτελείας. Διὰ τῆς ἐνεργοῦ ἀναμίξεως τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ἐμπόριον, ἐφεικνύετο ἡ πρὸς αὐτὸ ἐμπιστοσύνη τῶν ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων. Εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ ἐμπορίου μέριμναν τοῦ Σολομῶντος ὠφείλετο καὶ ἡ λιθόστρωσις τῶν ὁδῶν καὶ ἡ ἐγκατάστασις φυλακίων φόρων εἰς τὰ ἐπ' αὐτῶν σύνορα τῆς χώρας, ὡς καὶ ὁ καθορισμὸς τιμολογίου φόρων. Ἐκ παραλλήλου ἐδημιούργησεν ὁ Σολομῶν καὶ ἐμπορικὴν ναυτιλίαν, ἣτις μόνον ἐπ' αὐτοῦ διετηρήθη. Δι' αὐτῆς ἐξυπηρετεῖτο ἡ μεταφορὰ ἀπὸ Ἰόππης εἰς Φοινίκην τῆς ἐκ Παλαιστίνης ἐξαγομένης συγκομιδῆς. Αἱ μετὰ τῆς Φοινίκης ἐμπορικαὶ σχέσεις προήγοντο διαρκῶς, ὄχι μόνον διότι ἡ Παλαιστίνη ἦτο σπουδαιοτάτη ἀγορὰ καταναλώσεως διὰ τὰ ἐμπορεύματα τὰ ἀντεισαγόμενα ἀπὸ τῆς Φοινίκης ἔναντι τῶν εἰς αὐτὴν ἐξαγομένων ἐκ Παλαιστίνης προϊόντων τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ παραγωγή τῆς Φοινίκης δὲν ἐπῆρκει διὰ τὴν διατροφήν τῶν κατοίκων τῆς. Τοῦτου ἕνεκα, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου καὶ χάριν ἐπικερδοῦς μεταπωλήσεως, τὰ γεωργικὰ προϊόντα τῆς Παλαιστίνης εὕρισκον εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Φοινίκης συνθήκας καταναλώσεως ἐξαιρετικῶς εὐνοϊκὰς. Ἡ Παλαιστίνη, καὶ ἰδίως αἱ εὐφοροὶ ἐκτάσεις τῆς Γαλιλαίας, ἦσαν ἡ σιταποθήκη τῆς Φοινίκης καὶ δι' αὐτῆς καὶ ἄλλων ἐπι χωρῶν. Τὸ ἀνταλλακτικὸν ἐμπόριον διεδέχθη ἐπὶ Σολομῶντος ἡ τοῖς μετρητοῖς συναλλαγῇ. Ὁ Σολομῶν ἐκρινεν ἐπιβεβλημένον νὰ κανόνισῃ εἰς σταθερὸν βάρος, κατὰ τὸ βαβυλωνιακὸν καὶ φοινικικὸν σύστημα, τὴν ἀξίαν τῶν πολυτίμων μετάλλων, τὰ δὲ μέτρα τοῦ Σολομῶντος πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐμπορίου ἐπήνεγκαν τὴν σταθεροποίησιν τοῦ νομίσματος. Ἄλλ' ὅτε

ἤρχισεν ἡ Παλαιστίνη νὰ ἐξάγῃ εἰς τὰς ἀγορὰς τοῦ ἐξωτερικοῦ προϊόντά περισσότερα τῶν εἰσαγομένων καί, συνεπῶς, διαταράχθη ἡ ἰσορροπία μεταξὺ εἰσαγωγικοῦ καὶ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου, τότε ἐξερράγη εἰς τὴν Παλαιστίνην ἡ οἰκονομικὴ κρίσις μὲ ὄλας τῆς τὰς συνεπειάς. Λόγω τῆς ἀφθόνου συρροῆς εἰς τὴν χώραν μεταλλικοῦ χρήματος ὄχι μόνον ἀπὸ τῶν προσόδων τοῦ ἀφθόνου ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν φόρων τῶν ὑποτελῶν λαῶν, τὸ μὲν νόμισμα ὑπετιμήθη σοβαρῶς, ὁ δὲ σίτος καὶ τὰ γεωργικὰ προϊόντα ὑπερετιμήθησαν εἰς τὸν τόπον τῆς παραγωγῆς των. Καὶ ἐφ' ἔσον μὲν ἡ ὑπερτίμησις αὕτη ἐκαλύπτετο διὰ τοῦ ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ εισρέοντος εἰς τὴν χώραν χρυσοῦ, ἡ κρίσις ἦτο ἀνεκτὴ ἀλλ' ὁσάκις διεσπᾶτο ἡ ἀναλογία αὕτη κυκλοφοροῦντος νομίσματος καὶ ἐγχωρίου παραγωγῆς, ὁσάκις λ. χ. ἐγίνετο ὑπερεξαγωγή ἀνευ ὑπολογισμοῦ τῶν ἀναγκῶν τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ, τότε ἐπήρχετο ἔλλειψις σιτηρῶν, φθάνουσα πολλάκις μέχρι πείνης. Ὅσάκις, ἐξ ἄλλου, τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον ἀνεστέλλετο διὰ πολιτικούς, συνήθως, λόγους, ἐπήρχετο ἐκ τῆς ὑπερπαραγωγῆς, ἣν δὲν ἀπερρόφα ἡ τοπικὴ κατανάλωσις, πτώσις τῶν τιμῶν τῶν γεωργικῶν προϊόντων, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου ἡ ἔλλειψις χρήματος, ἐφ' ὅσον τοῦτο δὲν εἰσήγετο ἐξωθεν, εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἀνατίμησιν τοῦ νομίσματος, ἐξ ἧς ὀλίγοι μὲν κερδοσκοποὶ ὠφελοῦντο, οἱ πλεῖστοι δέ, καὶ δὴ ὁ γεωργικὸς πληθησμός τῆς ὑπαίθρου, ὑπέφερον καὶ ἐπτωχύνοντο. Συνέβαινε δηλ. καὶ ἐν Παλαιστίνῃ εἶτι ἀποτελεῖ νόμον γενικὸν διὰ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν πάσης χώρας ἡ ζωτικότης αὐτῆς ἐξηριᾶτο ἀπὸ τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ νόμου τῆς προσφοράς καὶ τῆς ζήτησεως. Εἰς ταῦτα δεόν νὰ συνυπολογισθῇ καὶ τὸ γεγονός, εἶτι διὰ τὴν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσαγωγὴν εἰδῶν πολυτελείας ἐφυγαδεύετο χρυσὸς εἰς βάρος τοῦ παραγωγικοῦ κεφαλαίου, τὸ ὅποσον ὑφίστατο μείωσιν. Ἐκ τῆς μειώσεως δὲ ταύτης τοῦ παραγωγικοῦ κεφαλαίου ἐξημιούτο ἡ ἐσωτερικὴ παραγωγή καὶ κατανάλωσις καί, συνεπῶς, καὶ ἡ ἔθνικὴ οἰκονομία καὶ ὑπενομεύετο ἡ ζωτικότης τῆς χώρας.

Ἐδρискόμεθα ἤδη εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Παλαιστίνης, ἀλλ' ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀκμὴν αὐτὴν δξύνεται καὶ ἡ κρίσις. Ἡ ἐμπορικὴ πολιτικὴ τοῦ Σολομῶντος καὶ ἰδίως ἡ μετὰ τῆς Φοινίκης ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία, προδικάλεσε ρεῦμα πρὸς τὴν Παλαιστίνην Φοινίκων ἐμπόρων εἴτε διαβατικῶν εἴτε πρὸς νόμιμον ἐγκατάστασιν. Τὸ ρεῦμα τοῦτο ἠδξήθη λόγω τῆς ἀδείας, ἣν παρέσχεν ὁ Σολομῶν εἰς τοὺς ξένους ν' ἀνοικοδομῶσιν ἐν Παλαιστίνῃ ἰδίους βωμοὺς καὶ ἱερὰ λατρείας. Ἡ

ἐλευθερία αὐτὴ εἶχεν ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν θρησκευτικὸν καὶ ἠθικὸν βίον τῶν Ἑβραίων, ἰδίως τῆς ὑπαίθρου, εἰς οὓς ἐδίδοντο ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀφορμαὶ νὰ συγκρίνουν τὴν μαλθακότητα καὶ χλιδὴν τῶν εἰδωλολατρῶν πρὸς τὴν αὐστηρότητα τῆς ἰδικῆς των νομοθεσίας καὶ πρὸς τὴν ἀπλότητα τῆς ζωῆς των. Ἡ μετὰ τοῦ εἰδωλολατρικοῦ κόσμου καθημερινὴ ἐπαφὴ διήνοιξεν εἰς τὴν νοστροπίαν τῶν Ἑβραίων νέους, τέως ἀγνώστους, ὀρίζοντας καὶ κατέστησεν αὐτοὺς μᾶλλον κοσμοπολίτας καὶ μᾶλλον ἀνεκτικούς, ἀλλὰ καὶ περισσότερον ἀδιαφόρους εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς θρησκείας των. Τὴν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν ἠδύνησε καὶ ἐνέτεινεν ἡ ροπὴ πρὸς τὰ ἐκ τοῦ ἐμπορίου κέρδη, τὸ δὲ κοσμοπολιτικὸν φρόνημα ἐξησθένει τὸν τοπικὸν πατριωτισμὸν καὶ ἠμύλωνε τὸν ἐθνικὸν φανατισμὸν. Ὁ ἀπλοὺς χωρικός, γεωργὸς καὶ κτηνοτρόφος, τῆς χθὲς ἐξειλίχθη εἰς ἔμπορον, ἀφυπνίσθη πρὸς ἐκζητήσιν κερδῶν, ἐγνώρισεν ὀρίζοντας πέρα τοῦ στενοῦ κύκλου τῆς οἰκογενειακῆς του ἐστίας, ἦτις συγχρόνως ἦτο καὶ ἡ ἐθνικὴ ἐστία, ἡ ἀκοίμητος ἐστία τῶν μεγάλων του παραδόσεων. Πρὸ τῆς ἀφυπνίσεως ταύτης ἐγνώριζε μόνον τὸν πλησίον του, τὸν ὑπελόγιζε, τὸν ἐδοξίθει· ἤδη οἱ δεσμοὶ οὗτοι χαλαροῦνται, ὁ αἰσθηματίας ἐξελλίσσεται εἰς ἔμπορον, τοὺς δεσμοὺς τοῦ αἵματος καὶ τῆς φυλῆς ὑποκαθιστῶσιν οἱ ὑπολογισμοὶ τῆς συναλλαγῆς, ἡ σκληρότης τοῦ δανειστοῦ καὶ τοῦ τοκογλύφου. Ἡ κερδοσκοπία οὐδόλως συνεκινεῖτο ἀπὸ τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ. Χάριν μεγαλύτερου κέρδους, ἐνετεινέτο πυρετωδῶς ἡ ἐξαγωγή σίτου καὶ ἄλλων γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προϊόντων χωρὶς νὰ κρατῆται ἀπόθεμα δι' ἐνδεχομένης θεομηρίας, ἐνῶ ὁ λαός, ὁ καλλιεργῶν τὴν γῆν, μετὰ δυσκολίας ἐξησφάλιζε τὸν ἄρτον του. Ὁ εἰσρέων χρυσὸς ἐδημιούργει κεφαλαίουχους, δὲν διωχετεύετο εἰς τὰς φλέβας καὶ τὰ νεῦρα τῆς λαϊκῆς οἰκονομίας πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ καὶ ἀνακούφισιν τῶν ἀναγκῶν του. Τὸ κεφάλαιον, μὲ τὴν ἐγκεντρικὴν ἀπληστίαν του, ἐσφετερίσθη τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ προὐκάλεσε κοινωνικὰς διακρίσεις καὶ ταξικὴν ἀνισότητα. Συμφέροντα τοῦ κεφαλαίου καὶ συμφέροντα τοῦ λαοῦ ἐτέθησαν ἀντιμέτωπα ἀλλήλων, ἡ μέση τάξις, φορολογουμένη διαρκῶς, ἐπτωχύνετο καὶ ἠλαττοῦτο ἀριθμητικῶς, προστιθεμένη εἰς τὴν κατωτέραν τάξιν, ὑπὲρ δὲ τὰς δύο ταύτας κατωτέρας τάξεις ὤρθετο ὁ πλοῦτος, ἀπομυζῶν τὸν ἰδρώτα τοῦ λαοῦ χωρὶς νὰ τον ἀνακουφίσῃ. Ἡ γῆ περιήρχετο βαθμηδὸν ἀπὸ τοῦ χρεωκοπημένου γεωργοῦ εἰς τοὺς μεγαλοκεφαλαίουχους καὶ τὸν βασιλέα. Εἰς τὴν βασιλικὴν αὐλὴν, ἰδίως ἐπὶ Σολομῶντος, ἐκυρίαρχει μυθώδης πολυτέλεια, διὰ τὰ

ἔξοδα τῆς ὁποίας ἐφορολογεῖτο ὁ λαός, φόρους ὡσαύτως ὑπέχων καὶ διὰ τὴν ἀνέγερσιν καὶ συντήρησιν τῶν δημοσίων μεγάρων. Ἡ χώρα διηρέθη εἰς δώδεκα φορολογικὰς περιφερείας, ἐκάστη τῶν ὁποίων ὤφειλε νὰ διατήρῃ τὴν αὐτὴν ἐπὶ ἓνα μῆνα κατ' ἔτος. Ὁ φόρος εἰσεπράττετο ἀπὸ ἱσαριθμοῦ σατράπας, διὰ δὲ τὰ ἔξοδα τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος κατεσχέθη ἡ συγκομιδὴ, ἡ προωρισμένη διὰ τὸν λαόν. Ὅσάκις οἱ φόροι οὗτοι δὲν ἐξήσκουν, συνῆπτεν ὁ βασιλεὺς δάνεια παρὰ τοῦ γείτονος βασιλέως τῆς Τύρου. Οὕτως ἱστορεῖται συναφθὲν ἐπὶ Σολομῶντος δάνειον δύο περίπου ἑξακατομμυρίων σημερινῶν δραχμῶν, ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιστρέψῃ αὐτὸ εἰς τὸν Χιράμ, ἠναγκάσθη νὰ ἐκχωρήσῃ εἰς αὐτὸν περιοχὴν περὶ τὰ σύνορα, περιλαμβάνουσαν εἰκοσι πόλεις. Ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὰς διαθέσεις τῶν ἰσχυρῶν καὶ τῶν πλουσίων. Αἱ καλύτεραι ἐργατικαὶ δυνάμεις διετέθησαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς αὐτῆς. Ἡ βασιλεία τοῦ Σολομῶντος, παρὰ τὰς ἀρχικὰς τῆς προσπάθειας, ἐπαγγελίας, κατευθύνσεις καὶ ἐπιδιώξεις, ἔφερεν ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνατολικοῦ δεσποτισμοῦ. Ὁ λαὸς ἠσθάνετο τὴν πίεσιν. Καὶ ζῶντος μὲν τοῦ βασιλέως, δὲν ἐξεδηλοῦτο σοβαρῶς τοῦ λαοῦ ἡ ἀγανάκτησις. Μὲ τὸν θάνατόν του ἔμως συναπέθανε καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς προσωπικότητός του, ἀπὸ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ ἤρχισεν ἡ λαϊκὴ ἀγανάκτησις νὰ ἐσκοπᾷ καὶ νὰ ἀναζητῇ ἐλάφρυνσιν τῶν πιεστικῶν βαρῶν καὶ ἀνάγκησιν τῶν ἐπὶ τῆς ζωῆς δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ.

Ἡ καταστρεπτικὴ ἐπιρροὴ τῶν συνθηκῶν τούτων ἐπὶ τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς πεποιθήσεις τοῦ λαοῦ καὶ ἐπὶ τὸν ὅλον τρόπον τῆς ζωῆς του ἦτο ἀναπόφευκτος συνέπεια ἐνὸς πολιτισμοῦ, ὁ ὅποιος, παραμερίζων τὰς ἀνθρωπιστικὰς καὶ ἠθικὰς ἀξίας, ἀνεβίβαζεν εἰς τὴν θέσιν των τὸν ὑπολογισμόν τοῦ κέρδους καὶ τὰς ἀπολαύσεις τῆς ὕλης. Ἡ ἀποχαλίνωσις αὕτη ὁδηγεῖ ἀσυγκρατητῶς εἰς τὸν κατήφορον τῆς ἠθικῆς ἐκλύσεως, ἡ ὁποία δὲν γνωρίζει πλέον ὄρια καὶ φραγμούς, δὲν πιστεύει εἰς Θεὸν καὶ ἀνταπόδοσιν, χλευάζει τὰς ἀρχὰς τῆς θρησκείας, κρημνίζει παραδόσεις καὶ ὑποθήκας τοῦ παρελθόντος, ἀγνοεῖ τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ πεπρωμένα τοῦ λαοῦ, παραβιάζει στοιχειώδεις ἀρχὰς ἀνθρωπισμοῦ καὶ ζητεῖ πανταχοῦ νὰ κορέσῃ τὰ πάθη τῆς. Ὅταν ἀπὸ ἀνθρώπους ζῶντας ἐν κοινωνίᾳ καὶ ἀποτελοῦντας ἐν ὀργανικὸν ὅλον λείψῃ ἡ ἠθικὴ, ἡ ἀτομικὴ ἀξιοπρέπεια καὶ ἡ ἀλληλεγγύη — ὅταν τὰ μέλη αὐτοῦ τοῦ ὀργανικοῦ ὅλου προβαίνουσιν εἰς πράξεις, ἀντιβαίνουσας πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, τὸν γραπτὸν καὶ τὸν ἀγραφοῦ τῆς συνει-

δήσεως, τότε ἐκρήγνυται ἡ κρίσις εἰς ὄλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀτομικῆς καὶ ὁμαδικῆς ζωῆς—κρίσις οἰκονομική, κρίσις κοινωνική, κρίσις θρησκευτική, κρίσις ἠθική, κρίσις παντὸς εἶδους, διαρκῶς χειροτερεύουσα. Τοῦτο συνέβη καὶ ἐν Παλαιστίνῃ ἐπὶ Σολομῶντος. Δὲν εἶναι γεγονός τυχαῖον καὶ ἀνερμήνευτον, ὅτι ἡ ἀκμὴ τῆς κρίσεως συμπίπτει μὲ τὴν ἀκμὴν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἑβραίων, συγχρόνως δὲ σημαίνει καὶ τὴν ἔναρξιν τῆς καταπτώσεως αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον κατατρώγει ἡ ἠθικὴ σήψις μέχρις ἀποσυνθέσεως. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς εἶγεν ἐν ἑαυτῷ τὰ σπέρματα τῆς ἀποσυνθέσεως. Παραμερίσας τὰς πατροπαραδότους ἠθικοθρησκευτικὰς ἀξίας καὶ τὰ πνευματικὰ ἰδανικὰ τοῦ λαοῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιπροσφέρῃ ἀνώτερα, οὐδὲ κἂν ἰσοτίμα ἰδανικὰ. Ἡ ἐπὶ τὸν λαὸν ἐλευθρία ἐπιρροῆ τοῦ ἦτο μοιραία. Εἶναι δὲ παρατηρημένον, ὅτι ἐσάκις μολύνσεις προσβάλλουν ἀγνοῦς καὶ παρθένους ὀργανισμούς, ἐπιφέρουν θραῦσιν. Αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ τοὺς Ἑβραίους. Ὁ Ἡσαΐας ἐθρήνει, διότι εἰς τὸ σῶμα τοῦ λαοῦ τοῦ ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν δὲν εὗρισκε πλέον ὑγιᾶς μέρος. Ἀπὸ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἐκλυσιν τῶν ἠθῶν εἶχε μολυνθῆ ὄλος ὁ ὀργανισμὸς ἀπὸ τοῦ Ἀνωτάτου Ἀρχοντος μέχρι τοῦ ἄλλοτε ἀπλοῦ καὶ ἀθώου χωρικοῦ τῆς ὑπαίθρου. Αἱ ἐξαιρέσεις ἦσαν ἐλάχισται. Αὐτὸς ὁ Σολομῶν, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ παγκάλου Ναοῦ τοῦ Γιαχβέ, ἵνα στερεώσῃ τὰς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορικᾶς του σχέσεις συνῆψε γάμον μετὰ πριγκιπίσσης εἰδωλολάτριδος, αἱ δὲ περὶ τὴν αὐτὴν ἐθνικαὶ γυναῖκες ἐτέλουν ἐλευθέρως καὶ ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ ἑβραϊκοῦ λαοῦ τὰ τῆς λατρείας των, ἐνῶ ὁ λαὸς ἔβλεπε καὶ διεπίστωνε πόσον συγκαταβατικοὶ ἦσαν οἱ θεοὶ τῶν εἰδώλων πρὸς τὰς φιληδόνους ἀδυναμίας τῶν πιστῶν των. Ἡ ἐπιμυξία τῶν Ἑβραίων μετὰ τῶν ξένων ἐγνώρισεν εἰς τοὺς Ἑβραίους ἦθη καὶ ἔθιμα ξένα πρὸς τὴν αὐστηρότητα τῆς ἠθικῆς, ἣν ἐδίδασκε καὶ ἦν ἡξίου παρ' αὐτῶν ἡ θρησκεία των. Τὰ ξένα ταῦτα στοιχεῖα ἐπηρέασαν τὰς πεποιθήσεις καὶ τὰς πράξεις τῶν Ἑβραίων, ἐνόθευσαν τὸν χαρακτήρα των, ἐκλόνισαν τὴν πίστιν εἰς τὰ ἰδανικὰ των, διέφθειραν τὰ ἦθη των καὶ ἀπεμάκρυναν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς θρησκείας των, πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς ὁποίας προσῆρμιζον τέως τὴν ζωὴν των. Ἡ πρωτεύουσα μὲ τὴν χλιδὴν τῆς, τὰς ἀπολαύσεις τῆς, τὰ ξενίζοντα ἦθη τῆς, τὴν ζωὴν τῶν μεγάρων τῆς, τὴν ἐμπορικὴν καὶ κοινωνικὴν τῆς κίνησιν, τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ὑπαλλήλους τῆς, τοὺς ἀπὸ πάσης γωνίας γῆς προσκυνητὰς καὶ ἐπισκέπτας τῆς καὶ τὴν μετὰ πάσης φυλῆς καὶ θρησκείας ἐπιμυξίαν τῆς, κατέστη τὸ κακὸν

πρότυπον τῆς ὑπαίθρου, ἀληθῆς μωσαϊκὸν ἀνομοιογενῶν στοιχείων. Ἡ ὑποτίμησις τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιών, εἰς ἃς ὤφειλεν ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπόστασιν του ὡς ἔθνους καὶ ὡς Κράτους με ἀποστολὴν πάγκοσμου σημασίας, ἐξησθένησε τὴν ἰκανότητα πρὸς ἀντίστασιν κατὰ τῆς ὀλονὲν προϊούσης κοινωνικῆς ἀποσυνθέσεως. Τὰ ἐκ τοῦ ἐμπορίου κέρδη, ὁ ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ πολλαπλασιασμός τῶν εὐκολιῶν τῆς ζωῆς, τὸ πολὺ καὶ ἀσυλλόγιστον χρῆμα, ἡ κακὴ χρῆσις τοῦ πλοῦτου, αἱ περιουσιακαὶ διακρίσεις, ἡ ἀνισότης καὶ αἱ ἀντιθέσεις τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἡ ἀνεξέλεγκτος καὶ ἀπαρακολούθητος ἐπικοινωνία πρὸς ὄμορα προηγμένα κράτη, πρὸς ξένους πολιτισμούς, ξένας θρησκείας, ξένα ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ αἱ ἀπειροὶ ἐξ αὐτῶν ἐπιδράσεις ὑπῆρξαν παράγοντες διαφθορᾶς, οἵτινες ἀφύπνισαν εἰς τοὺς Ἑβραίους τὴν ἐμφυτον ροπὴν τῆς ἀνθρώπινης σαρκὸς πρὸς τὰ γήινα, ἐξησθένησαν τὴν θρησκευτικὴν καὶ κοινωνικὴν των συνοχὴν καὶ διέφθειραν τὸν λαόν. Ἡ διαφθορὰ εἰσέδυσε βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῶν κατοίκων τῶν πόλεων εἰς τὸν ἀγρότην λαόν τῆς ὑπαίθρου καὶ ἡ ἐπέκτασις αὐτῆ ἐσήμανε τὴν γενικὴν ἐξαθλίωσιν.

(Συνεχίζεται τὸ τέλος)

Ι. Δ. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ